

DARBĪBAS VĀRDU PAVĒLES IZTEIKSMES DSK. 2. PERSONAS GALOTŅU LIETOJUMS 17. GS. LATVIEŠU RAKSTU VALODĀ

Jolanta WIŚNIOCH
Latvijas Universitātes
Baltu valodniecības katedra

1. Ievads

Latviešu rakstu valodā vairākums pavēles izteiksmes jeb imperatīva formu sakrīt ar īstenības izteiksmes jeb indikatīva tagadnes vai nākotnes formām gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī, izņemot dsk. 2. pers. formas, piem., tag. vsk. 2. pers. *lasi* un imperatīva vsk. 2. pers. *lasi!*; nāk. dsk. 1. pers. *iesim* un imperatīva dsk. 1. pers. *iesim!*, bet tag. dsk. 2. pers. *ejat*, imperatīva dsk. 2. pers. *ejiet!* (LVG 2013: 491–492).

Tomēr latviešu valodas izlokšņu vairumā indikatīva tagadnes dsk. 2. pers. forma bieži tiek izmantota arī pamudinājuma izteikšanai. Dsk. 2. pers. *o*-celma vārdiem abās izteiksmēs tiek lietota galotne *-at* (blakus *-iet*, *-ait*, *-it*, *-et*), *ā*-celmiem *-āt* (blakus *-ait*, *-iet*), bet *i*-celmiem *-it*. Galotnes *-at*, *-āt* un *-it* reizē apvienoja indikatīva un imperatīva nozīmes, bet galotnes *-iet* un *-ait* ieguva imperatīva un indikatīva nozīmi vēlāk (Endzelīns 1951: 888). Pēc Veidemanes domām (2002: 437), tas, ka valodā pastāvēja divas gramatiskās nozīmes un divas atšķirīgas formas, varēja izraisīt nepieciešamību tās diferencēt, katrai piesaistot savu nozīmi. Kā raksta Veidemane, šo normēšanas procesu rakstu valodā iesāka Georgs Mancelis un turpināja Ernsts Gliks.

Abu nozīmju un formu nošķiršanas process nav pabeigts arī mūsdienās. Jaunā „Latviešu valodas gramatika“ (LVG 2013: 492), kā arī Paegle (2003: 120–121) min vairākus imperatīva dsk. 2. pers. formu variantus, piem.,

- 1) galotnes *-ait*, *-aities*, kas uzskatītas par novecojušām, poētiskām un tiek dažreiz izmantotas daiļliteratūrā;
- 2) indikatīva galotnes *-at*, *-aties* sarunvalodā tiek lietotas paralēli ar imperatīva galotnēm *-iet*, *-ieties* abu izteiksmju funkcijā. Šāds lietojums literārajā valodā netiek atbalstīts.

Līdz šim veiktie imperatīva formu vēstures pētījumi balstīti galvenokārt uz 17., 18. gs. un vēlāku valodniecisku darbu materiāla, bet mazāk uz reālo lietojumu tā laika tekstos.

Šis raksts sniegs pārskatu par triju lielāko un apjomīgāko 17. gs. rakstu darbu autoru — Georga Manceļa, Kristofora Fīrekeru un Ernsta Glika — izmantotajām pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. formām. Pavēles izteiksmes lietoto formu analīze tiks veikta salīdzinājumā ar pētījuma rezultātiem par indikatīva galotnēm tajos pašos avotos (Wiśnioch 2017).

Abu izteiksmju formu lietojuma analīzes rezultāti rakstu pieminekļos kalpos par pamatu mēģinājumam identificēt veidus un virzienus, kādus izvēlējās katrs no autoriem, veicot pavēles izteiksmes galotņu lietojuma sistematizēšanu un rakstības sakārtošanu.

Šī pētījuma mērķis ir identificēt:

- 1) kādas imperatīva galotnes izmantotas 17. gs. rakstu avotos;
- 2) vai un cik lielā mērā imperatīva galotnes sakritušas ar attiecīgajām indikatīva galotnēm;
- 3) vai imperatīva galotnes izvēli ietekmējis darbības vārda celms;
- 4) vai ir saskatāma tendence specializēt galotnes konkrētas funkcijas pildīšanai ar vēlmi normēt 17. gs. rakstu valodu.

Pētījumā izmantotas darbības vārdu formas no Glika Jaunās Derības (JD) un portālā *www.korpuss.lv/senie* pieejamām Vecās Derības grāmatām (VD)¹ (sk. avotu sarakstu), kā arī no Georga Manceļa 1631. g. „Lettifch Vade mecum“ (LVM) un 1654. g. Sprediķu grāmatas pirmās daļas (LP1).

Tāpat izmantoti Kristofora Fīrekeras Bībeles fragmentu tulkojumi, kas ietverti 1685. g. luterāņu baznīcas rokasgrāmatā „Vermehretes Lettifches Handbuch“ (VLH).

Veikts materiāla salīdzinājums ar H. Ādolfija gramatiku „Erfter Verfuch“ (EV), kā arī ar citiem 17. gs. gramatiskajiem darbiem — J. G. Rēhehūzena „Manuductio“ (MLL), t. s. Bihnera gramatikas fragmentiem (A), G. Dreseļa „Gantz kurtze Anleitung“ (GKA) un J. Langija gramatikas manuskriptu (L).

Visi iepriekšminētie teksti, izņemot gramatikas, ir pieejami portālā *www.korpuss.lv/senie*, kur materiāls ekscerpēts, ar meklētāja palīdzību atlasot formas ar šādām galotnēm: %*eet/a(ees)*; %*ait/a* resp. %*ajt/a(ees)*, resp. %*ojt(ees)*; %*at(ees)*; %*ah(ees)*.

Šajā darbā veikts vienīgi indikatīva un imperatīva dsk. 2. pers. lietoto galotņu salīdzinājums. Imperatīva vsk. 2. pers. galotne sakrīt ar attiecīgo īstenības izteiksmes formu galotni, piem., indikatīva formas *ībdohd, darri, effi* un imperatīva formas *efši, ghaidi, steep, leetz, nahtz* (LVM).

2. Īstenības un pavēles izteiksmes formas 17. gs. gramatikās

2.1. Gramatiku materiāls

Pirmās ziņas par pavēles izteiksmes formām savā gramatikā ietvēris Rēhehūzens (1644), kurš rakstīja, ka latviešu valodā imperatīva nemaz nav, bet tā vietā lieto indikatīva formas: „*Imperativo carent, ideo pro fingulari utuntur prima perfonta praefentis, ut runna /rede du/ pro plurali fecundâ perfontâ plural.*”

¹ Visi Bībeles grāmatu nosaukumi pēc *www.lēlb.lv/lv_old/box/files/Liturgija/bībeles_gr_nosaukumi_un_saisinkor.doc*

ejusdē præsētis, ut, ruñat redet ihr.“ (MLL 19) Darbā nav citu imperatīva formu piemēru, tomēr, ņemot vērā Rēhehūzena uzskatus, par imperatīva formām uzlūkojamas tagadnes 2. pers. formas vienskaitlī un daudzskaitlī, piem., *tu luhds, juhß luhdfat* (MLL 19) tiešajiem vārdiem un *tu turräehß / turrehß, juhß turräatehß / turratheß* (MLL 24) atgriezeniskajiem vārdiem. Rēhehūzens dsk. 2. pers. verbu formās lieto vienīgi galotni *-at(ehß)* gan tagadnē, gan pagātnē.

Tā saucamajā Bihnera gramatikā (ap 1667–1677) nav aprakstīti teorētiski imperatīva veidošanas principi, bet tā formas redzamas vairāku verbu konjugēšanas paradigmās. Pēc Fennela (1982: 188–192) domām, no materiāla var secināt, ka imperatīva formas sakrīt ar attiecīgajām indikatīva formām. Verbam *sargāt* tagadnē tiek postulētas divas paradigmas — īsā un garā. Tas varētu nozīmēt iespēju, ka pastāv divi vsk. 2. pers. formas varianti — *šargi* un *šarga* (A 272), tomēr vienskaitlī imperatīvam tiek sniegta tikai īsās konjugācijas galotnes, bet daudzskaitlī — garās:

<u>indikatīvs</u>	<u>imperatīvs</u>
<i>šargi</i>	<i>šargi</i>
<i>šarga</i>	—
<i>šargaht</i>	—
<i>šargajaht</i>	<i>šargajaht / šargajeeta</i>

Darbā pavēles izteiksmes formas minētas arī vārdiem *būt, iet* un *ticēt*: *Eßi, Eßseeta* (A 268); *ei, Eima* (A 269); *tiz tu, tizet juhs* (A 337). Pretstatā Rēhehūzenam Bihnera darbā tiek lietotas divas imperatīva galotnes: *-aht, -eeta*. Bihners, līdzīgi kā citi 17. gs. gramatikas autori, lieto imperatīva formas ar personas vietniekvārdu pēc pavēles izteiksmes formas. Kā uzskata Fennels (1982: 192), tā varētu būt vācu formu ietekme, jo — kā raksta Endzelīns (1951: 1019) — latviešu valodā imperatīva formām vietniekvārdi tiek pievienoti tikai pretstatā citām personu formām.

Dreseļa un Ādolfija gramatikas, kas abas, pēc pētnieku² domām, balstās uz Firekera darbiem, ir atšķirīgas.

Dreseļa gramatikā (1685) nav sniegts imperatīva teorētiskais apraksts, bet no esošajiem piemēriem var secināt, ka vienskaitlī imperatīva formas sakrīt ar attiecīgajām indikatīva formām, kurpretī daudzskaitlī indikatīvā tiek lietota galotne *-aht*, bet imperatīvā — *-ajaht* un *-aita*, kas ir raksturīga *ā*-celma vārdiem. Verbs *sargāt* konjugēts līdzīgi kā *zināt*.³

² Bērziņš 1928: 168–170, Arbuzovs 1925: 3–4.

³ Bihners minējis divas atsevišķas grupas vārdiem ar galotni *-āt* nenoteiksmē: a) *zināt — zinu* un b) *runāt — runāju*. Gan Bihners, gan Dreselis pie šīs grupas pieskaita vārdus ar galotnēm *-waht, -weht, -wiht* un *-woht* nenoteiksmē. Dreselis vispirms sadala vārdus pēc zilbju skaita vienzilbigajos un vairākzilbigajos, pēc tam vairākzilbigos dala līdzīgi kā Rēhehūzens (Grabis 1955: 123).

indikatīvs (GKA 16)

tu šarrgi

juhs šarrgahht

–

imperatīvs (GKA 23)

šarrgi tu 'beware du'

–

šargahjaht / šargaita juhs 'bewart ihr'

Fennels (1984: 245) pamanījis, ka Dreselis saskatījis saikni starp indikatīva un imperatīva formām vienskaitlī, bet nav attiecinājis to pašu principu uz daudzskaitļa formām. Tādējādi viņa darbā indikatīva galotne *-ahht* ir atšķirīga no imperatīva galotnēm *-ajaht*, *-aita*. Dreselis indikatīva dsk. 2. pers. tagadnē un pagātnē lieto pārsvarā galotni *-ahht* (attiecīgi 9 un 11 reizes), tai blakus tagadnē 1 reizi parādās arī galotne *-at*, piem., *topat* (GKA 61), un 5 reizes galotne *-eeta*, piem., *āssēeta* (GKA 49).

Darbā sniegtajos imperatīva formu piemēros daudzskaitlī bez minētajām *-ahht*, *-aita* parādās vēl galotne *-at*, piem., *Tohpat juhs* (GKA 62), un atgriezeniskais variants *-atees*, piem., *Preezatees juhs* (GKA 137). Verba *būt* imperatīva dsk. 2. pers. formā 1 reizi lietota galotne *-eeta*: *Āssēeta juhs* (GKA 125). Vērā ņemams ir fakts, ka GKA pirmo reizi minēta *ā*-celma darbības vārdu galotne *-ait(a)* kā viena no pavēles izteiksmes galotnēm.

Ādolfija gramatikā (1685) imperatīva teorētiskajā aprakstā minēts, ka vsk. 2. pers. indikatīva un imperatīva formas šķiramas, pirmajā gadījumā paturot galotni *-i*, bet otrajā — to atmetot: „*Aber die Verba Secundæ und Tertix Conjugationis werffen das i/ welches Secunda Persona hat in Imperativo gantz weg. Alß/ Es **dfjennu/** ich jage oder treibe /**dfjenni/** du jagest oder treibest. Imperativus. **Dfjenn/** jage oder treibe du.*“ (EV 100) Tomēr paša autora noteiktā likumība nav ievērota gramatikā sniegtajos piemēros, kur *-i* parādās arī pavēles izteiksmes formās, piem., *krahji tu* (EV 102), *ļauji tu* (EV 106).

Citviet Ādolfijs min: „*Das Præfens Imperativi ift gleich der andern Personæ Indicativi Præfentis, fo wol in Singulari, als auch in Plurali. Als: **Šargi/** hüte du/ **šargajt/ šargaht/ šargajeet/ šargajaht/** hütet ihr. Und folches in allen dreyen Conjugationibus.*“ (EV 60) No visām atrodamajām imperatīva dsk. 2. pers. formām visbiežāk — 13 reizes — lietota galotne *-at*, piem., *topat* (EV 84). Retāk — tikai 5 reizes — 2. konjugācijas verbiem (vienzillbiegie ar patskani *-t* priekšā) izmantota galotne *-eet*, piem., *krahjeet* (EV 102). Verba *dot* formās minēti abi imperatīva galotņu varianti: *dohdat* un *dohdeet* (EV 131). Refleksīvajiem darbības vārdiem 8 reizes lietota galotne *-atees*, piem., *redjatees* (EV 88), bet 1 reizi — *ā*-celma galotne *-ajtees*: *Šargajtees* (EV 78). Galotnes *-ahht* un *-ajt*, kā potenciālas, parādās tikai gramatikas teorētiskajā daļā. Pēc Grīslles (1957: 54) domām, pareizi lietota tikai *ā*-celma galotne *-ait*, citas — bez noteikta principa.

Langijs savā gramatikā (1685) vienkāršo imperatīva sistēmu daudzskaitlī — vienīgais no gramatikau autoriem imperatīva nozīmē lieto unificētu galotni *-eet*, piem., *Ähdeet* (L 89), *dsirdeet* (L 101), *turreet* (L 115). Savukārt

indikatīvam ir raksturīga galotne *-at*, piem., *eiat* (L 79), *leekat* (L 103), blakus *i-celma* galotnei *-it*, piem., *mihlīt* (L 61), *essit* (L 87).

2.2. Apkopojums

No apskatītā gramatiku materiāla par imperatīva dsk. 2. pers. formu lietojumu izriet, ka:

- 1) Rēhehūzena gramatikā imperatīva formas sakrīt ar attiecīgajām indikatīva formām;
- 2) Bihners blakus indikatīva galotnei *-aht* imperatīvā lieto arī galotni *-eet*;
- 3) Dreseļa gramatikā abām izteiksmēm lietoti četri galotņu varianti *-aht*, *-at*, *-eeta* un *-ait*;
- 4) Ādolfijs postulē četras indikatīva un imperatīva galotnes *-ajt*, *-aht*, *-at*, *-eet*, tomēr praksē imperatīvā lietotas tikai *-at* un *-eet*;
- 5) Langijs pirmais šķir indikatīva galotni *-at* no imperatīva galotnes *-eet*;
- 6) atgriezeniskajiem vārdiem visi autori lieto galotni *-atees*. Tikai Ādolfija gramatikā vienu reizi izmantota galotne *-ajtees*, likumīgi ar *ā-celma* verba formu.

3. Pavēles izteiksmes daudzskaitļa 2. personas galotnes 17. gs. reliģiskajos rakstos

3.1. Tiešo darbības vārdu galotnes

3.1.1. G. Manceļa „Lettifch Vade mecum“ (1631)

Manceļa agrīnajā darbā kā galvenās pavēles izteiksmes galotnes izmantošanas *-eeta* un *-aita*, kas lietotas attiecīgi 181 un 49 reizes, piem., *gahdayeeta* (2), *luhdjeeta* (4), *tohpeeta* (5); *darraita* (10), *prohtaita* (1), *finnaita* (4). No visiem apskatītajiem avotiem tikai Manceļa rokasgrāmatā gan indikatīva, gan imperatīva dsk. 2. pers. galotnēs *-eeta* un *-aita* ir saglabāta arhaiskā garākā forma ar gala *-a* (sal. lietuviešu valodas dsk. 2. pers. galotni *-ait(e)* — Endzelīns 1951: 692).

Imperatīva nozīmē diviem vārdiem lietota arī galotne *-aht*: *dfedaht* (1), *titzahht* (2): *..vnd dfe d a h t tam Kungam eekfschan juhfsahms širdeems* (LVM 53, 24).

Darbības vārda *iet* pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. bez izņēmuma lietota arhaiskā forma *eita* (11), sal. liet. *eite*: *eita*, un *eyta* (14).⁴ Darbības vārda *būt* imperatīva dsk. 2. pers. forma ir *efseeta* (16) resp. *efseta* (4). Šī pati forma 87 reizes lietota arī indikatīva nozīmē.

⁴ Plašāk par formas *eita* izcelsmi sk. Endzelīns 1951: 889.

3.1.2. G. Manceļa „Lang=gewünfchte Lettifche Postill“ 1. daļa (1654)

Līdzīgi kā LVM, arī sprediķu grāmatā pamudinājuma izteikšanai darbības vārdu dsk. 2. pers. formās izmantotas divas galvenās galotnes: *-eeta* (307), piem., *Jemmeeta / ehdeeta / jemmeeta und dferreeta wifsi no to Bickeri / to darraita / Zeekahrt /juhß to darreeta mannis peeminnādami* (LP1 95, 15), kā arī *-aita* (57), piem., *Ko juhß darraita / to{tha} darraita no Sirds* (LP1 166, 29). Vienu reizi imperatīva nozīmē lietota arī galotne *-aht*: *T it z a h t juhß eekßchan JEfum Chriftum / katters gir patteeßse Deews und Zillwähx* (LP1 223, 6).

Forma *eßeeta* 10 reizes lietota imperatīva, bet 74 — indikatīva nozīmē. 14 reizes izmantota forma *eita*, tostarp divreiz rakstīts *eitha*.

3.1.3. K. Firekera „Vermehretes Lettifches Handbuch“ (1685)

Arī Firekers imperatīva dsk. 2. pers. formās galvenokārt lieto galotnes *-eet* un *-ait*, attiecīgi 123 un 36 reizes, piem., *atmaksajeet* (1), *behdjeet* (1), *dohdeet* (5); *atmaksajt* (1), *atsakajjt* (2), *darrajjt* (9). Tām blakus 13 reizes parādās arī galotne *-aht*, piem., *tohpajjt* (3), *sohdaht* (1), *šwehtijaht* (1).

VLH dati nesaskan ar Ādolfija gramatiku, kas arī sagatavota uz Firekera materiālu pamata. Kā minēts, gramatikā imperatīva formās visbiežāk lietota galotne *-at* (13), retāk — galotne *-eet* (5), bet galotnes *-aht* un *-ajt*, kā potenciālas, minētas tikai gramatikas teorētiskajā daļā.

VLH darbības vārda *būt* forma *eßeet* resp. *effeet* 71 gadījumā lietota indikatīvā, bet 28 reizes — imperatīvā. Visos reģistrētajos gadījumos verba *iet* imperatīva dsk. 2. pers. forma ir *eita* (11).

3.1.4. E. Glika Bībeles tulkojums (1685–1694)

Kopumā Glika Bībelē atlasītas 2154 pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. formas. Arī šeit lielākajai daļai no tām ir galotne *-eet* (1479), piem., *peeluhkojeet*, *prezzeet*, *wehlejeet*, un galotne *-ait* (662), piem., *klausajjt*, *darrajjt*, *raudajjt*. VD *ōjo*-celma vārdiem 2 reizes parādās arī galotne *-ojt*: *luhkojjt*, *usluhkojjt*.

Visā Bībelē reģistrētas arī 14 formas, kurām par pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. galotni lietota *-at*, piem., *tizzat* (Jņ 12:36), *turrat* (1Tes 5:13), *šchkeeat*: *Mihļee/ ne ś c h k e e t a t śwešchu Leetu eßsam to Karftumu juhšu starpâ/ kas jums noteek par Kahrdinašchanu/ itt kâ weena śwešcha Leeta pahr jums nahktu* (1P 4:12).

Tikai 1 reizi JD tekstā šajā nozīmē izmantota arī galotne *-aht*: *E i j a h t un atšluddinajeet Jahņam/ ko juhs eßsaht redfejšchi/ un dŕirdejšchi* (Lk 7:22).

Bībelē darbības vārda *iet* imperatīva dsk. 2. pers. formā lietoti divi varianti — *eita* (93, tostarp 8 JD un 85 VD) un *eite* (40, pa 20 JD un VD tekstā).

Forma *eßeet* arī Glika tulkojumā lietota galvenokārt imperatīvā (41 reizi), piem., *E ś ś e e t mohdriġi un luhdfeet Deewu* (Mt, 26:41), bet tā parādās arī indikatīva nozīmē (17).

Tiešo verbu pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. galotnes avotos

	LVM	LP1	Bībele						VD	VLH	kopā
			JD					Citas JD grāmatas			
			Mt	Mk	Lk	Jņ					
<i>-eet/a</i>	185	314	85	40	73	39	272	970	123	2101	
<i>-ait/a</i>	49	57	36	22	35	16	84	469	36	804	
<i>-at</i>	–	–	–	–	–	1	6	5	–	12	
<i>-aht</i>	2	1	–	–	1	–	–	–	14	18	
kopā	236	372	121	62	109	56	363	1444	173	2935	

3.1.5. Apkopojums

Kopumā apskatītajos 17. gs. avotos atlasītas 2935 pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. formas. To lietojuma analīze parāda, ka:

- 1) visos tekstos kā imperatīva rādītājs lietota galvenokārt galotne *-eet/a* (2101). Nedaudz retāk lietota *ā*-celmiem raksturīgā galotne *-ait/a* (804);
- 2) tikai Bībeles tekstā imperatīva nozīmē 12 reizes parādās arī galotne *-at*;
- 3) reti — Mancelim 3 gadījumos, Glikam 1 gadījumā, bet Fīrekera darbā 14 reizes — par pavēles izteiksmes galotni kalpo *-aht*;
- 4) visu autoru darbos darbības vārda *būt* forma *esiet* lietota gan pavēles, gan īstenības izteiksmē. Mancelim un Fīrekeram visbiežāk indikatīva nozīmē, bet Glikam — imperatīvā;
- 5) visos tekstos vienīgā darbības vārda *iet* imperatīva dsk. 2. pers. forma ir *eita* resp. *eite*.

3.2. Atgriezenisko darbības vārdu galotnes

Analizētajos avotos kopumā reģistrētas 672 pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. galotnes. To analīze parāda, ka:

- 1) visos avotos visbiežāk (460 gadījumos) lietota galotne *-eetees*, piem., *ne bihsteetees* (JD), *preezajetees* (JD);
- 2) tai blakus parādās arī *ā*-celmiem raksturīga galotne *-aitees* resp. *-ajtees* (165 formas), piem., *škattajtees* (VD), *darrajtees* (JD), *turrajtees* (VLH), *ispirajtees* (VLH);
- 3) daudz retāk (47 gadījumos, tostarp 24 reizes VLH) reģistrēta arī galotne *-atees*, piem., *ne ifšabieftatees* (LP1), *darbojatees* (1Tes 4:11), *zeļļatees* (VLH);
- 4) neviens no autoriem neizmanto potenciāli iespējamo galotni *-ahtees*, kas mēdz parādīties indikatīva nozīmē.

Atgriezenisko verbu pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. galotnes avotos

	LVM	LP1	Bībele					VD	VLH	kopā
			JD							
			Mt	Mk	Lk	Jņ	Citas JD grāmatas			
<i>-eetees</i>	28	30	16	5	23	3	68	280	7	460
<i>-aitees</i>	7	38	11	4	7	–	13	61	24	165
<i>-atees</i>	4	11	1	–	–	1	2	4	24	47
kopā	39	79	28	9	30	4	83	345	55	672

4. Īstenības izteiksmes daudzskaitļa 2. personas galotnes 17. gs. reliģiskajos rakstos

Iepriekš veiktās pavēles izteiksmes galotņu analīzes rezultāti uzrāda lielas sakritības galotņu *-eet(ees)* un *-ajt(ees)* lietojumā 17. gs. autoru reliģiskajos rakstos. Tomēr, ņemot vērā raksta ievadā minēto atzinumu, ka indikatīva un imperatīva galotnes ir savstarpēji cieši saistītas, pētījumā iekļaujama arī analīze par attiecīgo galotņu lietojumu īstenības izteiksmē. Divu indikatīva formu apskats veikts iepriekšējā pētījumā par dsk. 2. pers. galotņu *-at(ees)* resp. *-aht(ees)* lietojumu 17. gs. rakstu valodas pieminekļos (Wiśnioch 2017). Šajā pētījumā noskaidrots, ka reliģisko tekstu autoriem — Mancelim, Firekeram un Glikam — bijusi tendence vienā avotā izvēlēties vienu konkrētu galotnes variantu, kas lietots tagadnē un pagātnē:

- 1) Manceļa sprediķu grāmatā lietota galotne *-aht*;
- 2) Firekera darbos:
 - a) gramatikā lietota galotne *-aht*;
 - b) Kurzemes rokasgrāmatā lietota galotne *-at*;
- 3) Glika Bībeles tulkojumā lietoti abi galotņu varianti.

Šajā rakstā dati (sk. 3. tabulu) papildināti ar informāciju par galotņu *-eet(ees)*, *-ajt(ees)* lietojumu īstenības izteiksmē, kā arī salīdzināti ar LVM darbības vārdu formu materiālu. Ņemot vērā indikatīva tagadnes un imperatīva dsk. 2. pers. kopīgo izcelsmi, tabulās iekļautas vienīgi attiecīgās tagadnes, bet ne pagātnes formas.

4.1. G. Manceļa „Lettifch Vade mecum“ (1631) un „Lang=gewünſchte Lettiche Poſtill“ 1. daļa (1654)

Manceļa darbos blakus minētajai īstenības izteiksmes galotnei *-aht*, kas lietota attiecīgi 83 (LVM) un 106 (LP1) gadījumos, nedaudz biežāk parādās arī galotne *-eeta*, attiecīgi — 129 un 113 reizes, piem., *ſtaigayeeta* (2): *MYļi*

Brahli / peelukoyeeta nu / ka juhß apdohmige ftaigayeeta (LVM 182, 6); *warreeta* (11): *Tha eßeeta nu modrigi allafschien / ond luhdßeeta ka juhs czeenigi warreeta tapt* (LVM 27, 13); *dfiewojeeta*: *Ar tahdu Luhkšchanu buhß jums nhe ween to šwähtu Laulibu ee=šahkt / bett arridsan tick illghe / kamähr juhß kohpa dfiewojeeta* (LP1 147, 21).

Daudz retāk — 11 reizes — šajā nozīmē lietota arī galotne *-aita*, piem., *stahwaita* (1): *Kofta hwaita juhß scheid wißsu Deenu beß darrbu?* (LVM 56, 18); *darrait* (1): *tad buhß jums tohß Wahrdsu Chrifti tha dßirreht / ka juhß arridfä ta darrait* (LP1 539, 31).

Tekstos nav lietotas imperatīva dsk. 2. pers. formas ar galotni *-at*.

4.2. K. Firekera „Vermehretes Lettiſches Handbuch“ un „Erfter Verfuch“ (1685)

Līdzīga situācija vērojama arī Firekera tulkojumos Kurzemes rokasgrāmatā. Blakus īstenības izteiksmes galotnei *-ah*t, kas lietota 100 gadījumos, tikpat bieži — 99 reizes — reģistrēta arī tagadnes dsk. 2. pers. galotne *-eet*, piem., *eepreezinajeet* (1), *luhdßeet* (3), *turreet* (4). 28 gadījumos tā izmantota verba *būt* tagadnes formā *eššeet*, piem., *Jo wiñſch gann finnaja ſawu Wiltineeku / tapehz ſazzija wiñſch / juhs ne eššeet wišši ſchķihfti* (VLH 37, 25).

Tikai 4 gadījumos lietota *ā*-celma galotne *-ait*: *ſakkajt* (2) un *ſkattajt* (2), piem., *Juhs Wihri no Galilejas / ko ſtahweet juhs / in ſkattajt us Debbes?* (VLH 48, 20).

Arī šajā gadījumā 1685. g. gramatikas teksts ir atšķirīgs. EV galvenā indikatīva galotne gan tagadnē, gan pagātnē ir *-at*, kas lietota attiecīgi 224 un 231 gadījumā. Tikai 4 reizes šajā funkcijā lietota galotne *-ah*t.

4.3. E. Glikas Bībeles tulkojums (1685–1694)

Glikas Bībeles tulkojumā īstenības izteiksmes dsk. 2. pers. funkcijā lietota pārsvarā galotne *-at* (1539 gadījumos), izņemot Mateja un Marka evaņģēlijus, kur lielākoties izmantota galotne *-ah*t (kopumā 210 reizes). Lūkas evaņģēlija tekstā abu galotņu skaits ir identisks — 53 *-at* un 53 *-ah*t.

Pretstatā Mancelim un Firekeram Glikas darbā galotne *-eet* indikatīva nozīmē parādās reti. Tā reģistrēta 6 gadījumos JD un 14 — VD grāmatās. 17 (14 VD) no visiem lietojumiem ir verba *būt* forma *eššeet*, piem., *Juhs paſchi eššeet manni Leezineeki* (Jņ 3:28). Pārējie 3 ir verbi *ſuhdßeet* (Jņ), *peeņemmeet* (Rm), *meklejeet* (Jņ), piem., *Tad waizaja wiñſch tohs atkal: Pezh ka meklejeet juhs?* (Jņ 18:7).

Arī *ā*-celma galotne *-ait* tagadnes dsk. 2. pers. formās reģistrēta tikai 2 gadījumos — pa vienam Mateja un Marka evaņģēlijos: *darrait* (Mt 5:47), *klausait* (Mk 4:24).

Tiešo verbu īstenības izteiksmes dsk. 2. pers. galotnes avotos

	LVM	LP1	Bībele					VD	VLH	kopā
			JD							
			Mt	Mk	Lk	Jņ	Citas JD grāmatas			
<i>-eet/a</i>	129	113	–	–	1	4	1	14	99	361
<i>-ait/a</i>	7	4	1	1	–	–	–	–	4	17
<i>-at</i>	–	–	–	–	53	133	524	829	–	1539
<i>-aht</i>	83	106	138	62	53	3	–	4	100	549
kopā	219	223	139	63	107	140	525	847	203	2466

4.4. Atgriezenisko darbības vārdu galotnes

Reģistrētajām 102 atgriezenisko verbu formām visos avotos par galveno īstenības izteiksmes dsk. 2. pers. galotni kalpo *-atees*. Tā 5 gadījumos parādās Manceļa darbos, 4 reizes — Fīrekera darbā un 82 gadījumos — Bībelē, piem., *apghreſchtees* (LVM), *fleidſatees* (LVM), *maitajateeß* (LP1); *dfennatees* (VLH); *pahrwehrſchtees* (JD), *ſmejatees*: *Waj jums/ kas juhs taggadiņ ſmejatees/ jo juhs buhſeet noſkummuſchi un raudaſeet* (Lk 6:25).

Tai blakus reti izmantota arī galotne *-eetees*, attiecīgi — 4 reizes Manceļa darbos, pa 2 reizēm Fīrekera un Glika darbā, piem., *Eß dohmu jums jaunu Baußlu / ka jums ſawà ſtarrpà mieļoteeß buhß / ka eß jums äßmu mieļojs / ka juhß arridfan weens ohtru mieļojeeteeß* (LP1 537, 25). Pavisam reti izmantota arī galotne *-aitees*, tā 1 reizi lietota LVM un 2 reizes — VLH, piem., *Juhß Wieri no Galilea / ko ſtahweeta juhß / vnd ſkattatees vs Däbbäſu?* (LVM 133, 12).

Nevienā no avotiem neparādās potenciāli iespējamā galotne *-ahteas*.

Atgriezenisko verbu īstenības izteiksmes dsk. 2. pers. galotnes avotos

	LVM	LP1	Bībele					VD	VLH	kopā
			JD							
			Mt	Mk	Lk	Jņ	Citas JD grāmatas			
<i>-eetees</i>	2	2	–	–	–	–	1	1	2	8
<i>-aitees</i>	1	–	–	–	–	–	–	–	2	3
<i>-atees</i>	4	1	3	–	1	4	20	54	4	91
kopā	7	3	3	–	1	4	21	55	8	102

4.5. Apkopojums

Ņemot vērā veikto īstenības izteiksmes un pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. galotņu *-eeta*, *-aita*, *-at* un *-aht* lietojuma salīdzinājumu, var secināt, ka:

- 1) Mancelis galotni *-eeta* lieto gan par indikatīva, gan imperatīva rādītāju, attiecīgi 242 un 495 gadījumos;
- 2) arī Firekers rakstībā nešķir abas formas, abās izteiksmēs lietota pārsvarā galotne *-eet*, attiecīgi 99 un 123 reizes;
- 3) galotne *-ait* Mancelim un Firekeram kalpo galvenokārt pamudinājuma izteikšanai — Mancelim 106 gadījumos, bet Firekeram — 36; indikatīva tā izmantota attiecīgi 11 un 5 reizes;
- 4) galotni *-aht* abi autori izmanto gandrīz vienīgi īstenības izteiksmē — Mancelis 192 reizes, Firekers — 100; šī forma ļoti reti lietota kā imperatīva rādītājs, attiecīgi 3 un 14 reizes;
- 5) Glikš rikojies atšķirīgi:
 - indikatīvā dsk. 2. pers. galotne ir *-at* resp. *-aht* gan tagadnē, gan pagātnē. Ļoti reti tās lietotas imperatīva nozīmē, attiecīgi 14 un 1 reizi;
 - imperatīvā izmantotas galotnes *-eet* un *-ait*, attiecīgi 1479 un 662 gadījumos. Atkāpes — ar indikatīva nozīmi — sastopamas reti, attiecīgi 20 un 2 reizes.

Aprakstīto galotņu lietojuma salīdzinājumu 17. gs. avotos ilustrē 5. tabula.

5. tabula

Indikatīva un imperatīva dsk. 2. pers. galotņu lietojuma salīdzinājums

17. gs. avotos

galotne		<i>-eet/a</i>		<i>-ait/a</i>		<i>-at</i>		<i>-aht</i>	
izteiksme		ind.	imp.	ind.	imp.	ind.	imp.	ind.	imp.
AVOTS	LVM	129	181	7	49	0	0	83	2
	LPI	113	314	4	57	0	0	106	1
	JD	6	509	2	193	710	7	256	1
	VD	14	970	0	469	829	5	4	0
	VLH	99	123	4	36	0	0	100	14

5. Pavēles izteiksmes galotņu dalījums 17. gs. avotos pa darbības vārdu celmiem

Pavisam analizēta 3601 dsk. 2. pers. formu galotne no četriem apskatītajiem avotiem (sk. 6. tabulu). Kopā skatītas gan tiešo, gan atgriezenisko darbības vārdu formas, kas sadalītas pēc pavēles izteiksmes galotnēm *-eet*, *-ait*, *-aht*

un *-at*, kā arī atkarībā no darbības vārda tagadnes celma. Tekstos reģistrētas 2554 formas ar galotni *-eet(ees)*, otra visbiežāk lietotā galotne ir *-ait(ees)*, kas izmantota 966 gadījumos. Daudz retāk kā imperatīva formu rādītājs lietotas galotnes *-at(ees)* un *-aht* — attiecīgi 62 un 18 gadījumos.

Tabulā *ājo*-celma darbības vārdu grupā iekļauti arī verbi ar infinitīvu *-ināt*, jo tie bez izņēmuma tagadnes dsk. 2. pers. lietoti ar *ājo*-celma verbu galotnēm pēc paradigmas:

	vsk.	dsk.
1. pers.	<i>-inaju</i>	<i>-inajam</i>
2. pers.	<i>-ini</i>	<i>-inajat / -inajaht</i>
3. pers.	<i>-ina</i>	<i>-ina</i>

Šāda paradigma raksturīga visiem 17. gs. tekstos reģistrētajiem vārdiem ar *-ināt* īstenības izteiksmes tagadnē. Arī pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. formās lietotas tikai šīs galotnes.

Attiecīgi darbības vārdu ar *-ināt* formas ar *ājo*-celma galotnēm parādās LVM tekstā 5 gadījumos tiešajiem vārdiem un 1 atgriezeniskajā formā, LP1 tekstā attiecīgi 4 un 1 gadījumā, Bībelē 110 un 14 gadījumos, bet VLH tekstā 1 un 2 reizes, piem., *apbāhdenayeeta* (LVM 1), *iβtruhzenayeetees* (LVM 1); *us=audfenajecta* (LP1 1); *apšweizinaject* 2 (JD 25), *paškubbinajeetees* (JD 1); *spehzinajeetees* (VLH 1).

5.1. Galotnes *-eet(ees)* lietojums

Kā minēts iepriekš, visos analizētajos 17. gs. reliģiska satura darbos par galveno imperatīva dsk. 2. pers. galotni kalpo *-eet(a)*, *-eetees*, kas lietota ar visiem vārdiem, neatkarīgi no to celma tagadnē. Šīs galotnes biežuma secībā lietotas kopumā:

- *o*-celmiem (665 gadījumos), piem., *ņemmeet*, *leezeet*, *dfenneetees*;
- *jo*-celmiem (627 gadījumos), piem., *luhdjeet*, *eezelleet*, *atreebjeetees*;
- *ājo*-celmiem (293 gadījumos), piem., *gahdajeet*, *runnajeet*, *apdoh-majeetees*;
- atematisksajiem vārdiem (266 gadījumos), piem., *dohdeet*, *eššeet*, *pee=ehdeetees*;
- *ōjo*-celmiem (225 gadījumos), piem., *luhkōjeet*, *nofshehlojeet*, *eekah-rojeetees*;
- *i*-celmiem (178 gadījumos), piem., *paftahweet*, *peeminneet*, *apšehdeetees*;
- *ējo*-celmiem (122 gadījumos), piem., *meklejeet*, *mihlejeetees*, *fwehrejeet*;

- *sto*-celmiem (75 gadījumos, tikai Glika Bībeles tekstā), piem., *isnihkšteet*, *aismīršteet*, *bihšteetes*;
- *ījo*-celmiem (59 gadījumos), piem., *šwehtijeet*, *issunnijeet*, *brihnijeetes*;
- *ā*-celmiem (25 gadījumos), piem., *šataišeet*, *istihreet*, *dalleetees*;
- *ujo*-celmiem — 5 gadījumos verba *dabūt* formā *dabujeet*.

Imperatīva dsk. 2. pers. formas ar galotni *-eet(ees)* *ā*-celma vārdiem skatītajos reliģiskajos avotos kopumā reģistrētas ļoti nelielā skaitā. Manceļa darbos tās lietotas 12 reizes, piem., *sattaišeeta* (LVM 2), *pamahzeeteēβ* (LVM 1), *ghaideeta* (LP1 1), *klaufsieteeβ* (LP1 1), Bībelē kopā 11 reizes, piem., *šataišeet* (JD 1), *istihreet* (JD 1), *šohleetees* (VD 1), bet VLH tekstā — ne reizi.

5.2. Galotnes *-ait(ees)* lietojums

Visos darbos *ā*-celma vārdiem pārsvarā lietota likumīgi sagaidāmā *ā*-celma galotne *-ait(a)*, *-aitees*. Mancelim tā reģistrēta 135 gadījumos, piem., *ghrahpšaita* (LVM 1), *dallaitees* (LVM 1); *aptaušaita* (LP1 1), *mahzaiteēβ* (LP1 30). Bībelē šī galotne lietota kopumā 583 reizes, piem., *šakkajit* (JD 7), *šildajitees* (JD 1); *šuhtajit* (VD 10), *šchķifajitees* (VD 3). Firekera tekstā tā parādās 32 gadījumos, piem., *darrajit* (VLH 9), *rahdaitees* (VLH 1).

Otru grupu pēc galotnes *-ait(ees)* lietojuma biežuma avotos veido tagadnes *i*-celma darbības vārdi. Tie Manceļa darbos reģistrēti 9 reizes, Glika Bībelē — 78 reizes un Kurzemes rokasgrāmatā — 9 gadījumos, piem., *turraita* (LVM 2), *noturraitees* (LVM 1), *paturraita* (LP1 1); *duššait* (JD 1), *turraitees* (JD 8), *apgrajajit* (VD 1), *pahrbaudajitees* (VD 1); *noturraitees* (VLH 1).

Galotne *-ait(ees)* reti lietota arī ar tagadnes *o*-celmiem: Mancelim 5 gadījumos, bet Firekeram — 2 reizes, piem., *aughaita* (LVM 1), *prohtaiteēβ* (LP1 1), *ispirajitees* (VLH 1). Glika tulkojumā šo formu skaits ir daudz lielāks. Abās JD un VD grāmatās tā reģistrēta pat 45 reizes, piem., *raudajit* (JD 7), *leekaites* (JD 1), *dfeedajit* (VD 28).

Tikai Bībelē *-ait(ees)* 1 reizi reģistrēta tagadnes *jo*-celma vārdam: *Jums taps atnefts kahds Mašums Uhdens/ un mafgajeet šavas Kahjas/ un p e e š l e d f a j t e e s appakšch šcha Kohka* (1Moz 18:4).

5.3. Galotnes *-aht* lietojums

Galotne *-aht* pavēles izteiksmes dsk. 2. pers. formās četros apskatītajos avotos reģistrēta vien 18 gadījumos. Tā lietota bez jebkāda noteikta principa ar dažādu tagadnes celmu vārdiem. Manceļa darbos tā reģistrēta 4 reizes ar *o*-, *jo*- un *i*-celma vārdiem formām: *djedahht* (LVM 1), *titzahht* (LVM 2, LP1 1). Bībelē tā lietota 1 reizi atematiskā darbības vārda *iet* formā *eijahht*. Visbiežāk — 14 gadījumos — šī galotne reģistrēta Kurzemes rokasgrāmatas tekstā, kur tā 7 reizes parādās ar *ājo*-celmiem, piem., *aizinajahht* (1), *atmakšajahht* (1), 4 reizes

ar tagadnes *o*-celmiem, piem., *tohpahht* (3), un pa 1 reizei *ā*-, *jo*- un *ījo*- verbu celmiem formās *šohdaht* (1), *šwehtijaht* (1), *ļaujaht* (1).

5.4. Galotnes *-at(ees)* lietojums

Galotne *-at* avotos kopumā reģistrēta 62 reizes. Tā lietota ar dažādu tagadnes celmu darbības vārdiem — 17 reizes Manceļa darbos, 20 reizes Glika tulkojumā un 25 reizes Fīrekerā perikopju tulkojumā. Galotne *-at* lielākoties lietota ar atgriezenisko verbu pavēles izteiksmes formām — 54 reizes, piem., *sto*-celma forma *ifšabieftatees* (LVM), *ājo*-celma forma *apjautateeß* (LP1), *ā*-celma forma *mahzateeß* (LVM), *i*-celma forma *atkahpjatees* (VLH), *ōjo*-celma forma *femmojatees* (VLH).

Tikai Glika Bībeles tulkojuma tekstā galotne *-at* reģistrēta arī 12 tiešo verbu formām, tostarp atematisko *ešsat* (3), *o*-celma *schkeetat*, *i*-celmu (1), *ftahwat* (2) un *ā*-celma — *finnat* (3).

5.5. Apkopojums

Analizējot pavēles izteiksmes galotņu lietojumu 17. gs. reliģiskajos avotos, tajos redzamas lielas sakritības, turklāt attiecīgā galotne izvēlēta apzināti atkarībā no darbības vārda tagadnes celma:

- 1) galotne *-ett(ees)* lietota visiem darbības vārdiem neatkarīgi no verba celma tagadnē, visbiežāk *o*- un *jo*-celma, retāk *ā*-celma darbības vārdiem;
- 2) galotne *-ait(ees)* visbiežāk lietota likumīgi *ā*-celma, retāk *ājo*- un *i*-celma vārdiem;
- 3) tikai Glika Bībelē reģistrēts diezgan liels formu skaits, kur galotne *-ait* parādās *o*-celma vārdiem;
- 4) darbības vārdiem ar *-ināt* imperatīva dsk. 2. pers. formas konjugētas pēc *ājo*-celmu paradigmas, tādēļ tekstos kopumā parādās tikai neliels *ā*-celma formu skaits;
- 5) galotne *-aht* lietota visu celmu vārdiem, visbiežāk Kurzemes rokasgrāmatas tekstā;
- 6) galotne *-at(ees)* izmantota visbiežāk atgriezenisko darbības vārdu formās, tikai Glika Bībelē tā parādās arī tiešo verbu formās.

6. Secinājumi

17. gadsimta latviešu rakstu avotu pavēles un īstenības izteiksmes dsk. 2. pers. formu salīdzinājumā gūtie rezultāti apstiprina iepriekš pamanīto Glika tendenci precizēt formu lietojumu un konkretizēt vienu galotni vienas gramatiskās funkcijas pildīšanai.

6. tabula

Pavešes izteiksmes dsk. 2. pers. galotņu dalījums 17. gs. avotos pa darbības vārdu celmiem

Avots	LVM				LP1				Bibeļe				VLH			
	galotne				galotne				galotne				galotne			
	-eet	-ait	-ahit	-at	-eet	-ait	-ahit	-at	-eet	-ait	-ahit	-at	-eet	-ait	-ahit	-at
Celms	28				35				168		1	2	36			3
atemat.	6	46			6	89			11	583		2		46	1	1
ā-celmi	41	3	1	1	99	2		2	498	45		1	24	2	4	6
o-celmi	2				1				2				2			
no-celmi				4	4			7	75			4				4
sfo-celmi	27	6	2	1	49	3		1	89	78		4	13	9		
i-celmi	43				71	1			505	1		3	18	1	5	
jo-celmi	3				12				102				5			
ējo-celmi	29	1			24	1			224	48		3	13	3	7	5
ājo-celmi	4				6			1	41				8	1		
ījo-celmi	23				37				155			1	10			1
ojo-celmi					1				4							
ujo-celmi																
Kopā	206	56	3	6	345	95	1	11	1874	755	1	20	129	60	14	25

Šāda veida pieeja izmantota Bībeles tulkojumā darbības vārdu īstenības izteiksmes pagātnes 3. pers. galotņu *-a* un *-e*, kā arī tagadnes un pagātnes dsk. 2. pers. galotņu *-at* un *-aht* lietojumā (Wiśnioch 2015; 2017).

Prestatātā šīm formām, kuru lietojums dažādās Bībeles grāmatās atšķiras, pavēles izteiksmes formu ziņā Bībeles teksts uzskatāms par vienu veselumu, jo imperatīva galotnes *-eet* un *-ait* visā tekstā lietotas vienveidīgi.

Gliks vienīgais no 17. gs. autoriem noteikti šķir īstenības izteiksmes tagadnes dsk. 2. pers. galotnes no imperatīva galotnēm, lietojot galotnes *-at*, *-aht(ees)* pirmajā un *-eet*, *-ait(ees)* otrajā funkcijā.

Arī Mancelis un Fīrekers lieto galotni *-aht* gandrīz vienīgi kā indikatīva rādītāju, tomēr abi autori galotni *-eet* lieto tikpat bieži imperatīva, cik indikatīva nozīmē.

Visi autori *ā*-celmiem raksturīgo galotni *-ait* izmanto likumīgi — ar nedaudziem izņēmumiem — pamudinājuma izteikšanai. Arī šajā ziņā Gliks ir visprecīzākais, visā Bībelē galotne *-ait* vien 2 reizes lietota indikatīva funkcijā.

Visiem autoriem kopīgs ir diezgan precīzs dalījums, lietojot galotnes *-eet* un *-ait* atkarībā no darbības vārda celma tagadnē. Visos avotos galotne *-ait* lietota likumīgi galvenokārt tagadnes *ā*- un *ājo*-celma vārdiem, bet galotne *-eet* — pārējo tagadnes celmu vārdiem.

Šajā ziņā Glika darbs atšķiras, jo galotne *-ait* dažreiz negaidīti parādās arī *o*-celma vārdiem.

Visos darbos galotne *-at(ees)* imperatīva nozīmē izmantota pārsvarā atgriezenisko darbības vārdu formām, tikai Glika Bībelē tā lietota arī tiešo verbu formās.

Neskatoties uz nedaudzajām atkāpēm precizitātes ziņā, Gliks var tikt uzskatīts par pirmo īsteno latviešu valodas rakstības normētāju. Turklāt viņa galvenais princips nav „pareizība“, bet gan vienādas rakstības sistēmas konsekventa ievērošana.

Avoti

- A = Gramatiskie ieraksti mācītāja Bihnera albumā. Citēts no: Fennell, Trevor G. *Seventeenth-Century Latvian Grammatical Fragments*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee, 1982.
- EV = *Erfter Versuch Einer kurtz=verfaffeten Anleitung Zur Lettijchen Sprache .. von Henrico Adolphi .. Mitau .. George Radetzky/ 1685*.
- GKA = *Gantz kurtze Anleitung zur Lettijchen Sprache .. Georgio Drefzell .. Riga In Verlegung Georg Matth. Nöllers Jm Jahr Christi 1685*.
- JT = *Tas Jauns Teftaments Mušū Kunga Jefus Kriftus .. Riga .. Johann Georg Wilcken .. M DC LXXXV*.
- L = *Lettijch=Deutfches Lexicon .. Sampt einer kurtzen Grammatica .. von Johanne Langio .. Citēts no: Fennell, Trevor G. The Grammatical Appendix to Johannes Langius' Latvian-German Lexicon*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee, 1987.

- LP1 = *Lettijche Lang=gewünfchte Poftill .. Durch Georgium Mancelium Sengallum .. Erfter Theil .. Riga .. Gerhard Schröder/ 1654.*
- LVM = *Lettijch Vade mecum. Handbuch, darinnen folgende sechs Stücke begriffen: .. Durch GEORGIUM MANCELLIUM Sengallum, teutfchen Pa=ftorn zu Dörpt bey S. Johan. Kirchen / und deffelben Kräyfes Probt. Gedruckt zu Riga / durch und in Verlegung Gerhard Schröders. [1631.]*
- MLL = *Manuductio Ad Linguam Lettonicam facilis & certa, monfrata à Joanne Georgo Rehehusen .. Excufa à Gerhardo Schrödero Typothetâ Rigenfi .. Anno MDCXLIV. Citēts no: Fennell, Trevor G. *The First Latvian Grammar: J.G. Rehehusen's „Manuductio ad linguam lettonicam ..“: a fac-simile text with annotated translation & commentary.* Melbourne: Latvian Tertiary Committee, 1982.*
- VD = *Ta Šwehta Grahmata Jeb Deewa Šwehtais Wahrds .. Riga .. Johann Georg Wilcken .. MDC LXXXIX.*
 – *Ta Pirma Mohfus Grahmata (1Moz);*
 – *Ta Ohtra Mohfus Grahmata (2Moz);*
 – *Ta Trešča Mohfus Grahmata (3Moz);*
 – *Ta zettorta Mohfus Grahmata (4Moz);*
 – *Ta peekta Mohfus Grahmata (5Moz);*
 – *Ta Jofuus Grahmata (Joz);*
 – *Ta Sohģu Grahmata (Soģ);*
 – *Ruttes Grahmata (Rut);*
 – *Ta pirma Samueļa Grahmata (1Sam);*
 – *Ta ohtra Samueļa Grahmata (2Sam);*
 – *Ta pirma Grahmata no teem Ķehniņeem (1Ķēn);*
 – *Ta ohtra Grahmata no teem Ķehniņeem (2Ķēn).*
- VLH = *Vermehretes Lettijches Hand=Buch .. außgefertiget von Henrico Adolphi .. Mitau .. George Radetzky/ 1685.*

Literatūra

- Arbuzovs, Leonīds. 1925. 17. g. s. Latviešu gramatika bij. Kurzemes hercogu bibliotēkā. *Filologu biedrības raksti*, V, 106–125.
- Bērziņš, Ludis. 1928. Kristofors Firekers un viņa nozīme latviešu literatūrā. *Filologu biedrības raksti*, VIII, 145–224.
- Endzelins, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Fennell, Trevor G. 1982. *The first Latvian grammar: J.G. Rehehusen's „Manuductio ad linguam lettonicam ..“: a facsimile text with annotated translation & commentary.* Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- Fennell, Trevor G. 1984. *Georg Dreszell's Gantz kurtze Anleitung Zur Lettischen Sprache: text, translation, commentary, concordance.* Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- Fennell, Trevor G. 1987. *The grammatical appendix to Johannes Langius' Latvian-German lexicon.* Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- Grabis, Rūdolfs. 1955. Pārskats par 17. gadsimta latviešu valodas gramatikām. *Valodas un literatūras institūta raksti*, V, 205–266.
- Grīse, Rasma. 1958. 17. gadsimta gramatikas kā latviešu valodas vēstures avots. *Valodas un literatūras institūta raksti*, VII, 245–255.

- LVG = *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013.
- Paegle, Dzintra. 2003. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. Rīga: Zinātne.
- Veidemane, Ruta. 2002. Darbības vārds. Aina Blinkena (red.). *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība. Lokāmās vārdšķiras*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 409–509.
- Wiśnioch, Jolanta. 2015. Darbības vārdu pagātnes formu distribūcijas likumi Glikā Bībeles tulkojumā. *Baltu filoloģija*, XXIV (2), 119–141.
- Wiśnioch, Jolanta. 2017. Tagadnes un pagātnes dsk. 1. un 2. personas galotņu *-am, -at* un *-ahm, -ahf* lietojums 17. gs. latviešu valodas rakstos. *Baltu filoloģija*, XXVI (2), 121–136.

Jolanta Wiśnioch
Baltu valodniecības katedra
Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga, Latvija
jolawisnioch@gmail.com

SUMMARY

Second Person Plural Endings of Verbs in the Imperative Mood in 17th-Century Written Latvian Usage

Jolanta WIŚNIOCH

The article provides an overview of the second person plural imperative forms used by three of the most outstanding and wide-ranging authors of 17th-century Latvian texts, G. Mancelius, Kr. Fürecker and E. Glück. This analysis of the imperative forms is compared with the results of the author's earlier research on the second person plural of the present indicative in the same sources.

These new results confirm Glück's already observed tendency to delimit more precisely the use of such forms and to bring about the adoption of a single, separate ending for the realisation of a single grammatical function. In the case of the imperative forms, the Bible text can be considered as a single whole, since the imperative endings are used in a consistent manner throughout.

Glück, alone among 17th-century writers, definitively separates the second person plural indicative from the corresponding imperative, using *-at, -ah(t)ees* for the former, but *-eet, -ait(ees)* for the latter.

Mancelius and Fürecker also use the ending *-ah(t)* almost exclusively as the indicative, but both use *-eet* just as frequently for the indicative as for the imperative.

All the authors studied share a relatively clear-cut division, using *-eet* or *-ait* according to verb type. In all the sources involved, *-ait* regularly occurs for the most part with *ā-* and *ājo-* present stem verbs, while *-eet* occurs for the other present stem classes.

Throughout our corpus *-at(ees)* is the predominant imperative ending for reflexive verbs, while in the Glück Bible it is found also with non-reflexives.

In spite of his occasional lapses in precision, Glück can be considered the first real normativist of written Latvian, whose guiding principle is not "correctness", but rather the regular observance of a unified writing system.